

IRÁNI KIFESTŐ

Bérczi Szaniszló, Budapest
1997

IRÁNI KIFESTŐ

Bérczi Szaniszló, Budapest, 2002

Az iráni fennsíkon, az ókorban több időszakban is, világbirodalom alakult ki. Az iskolai történelemből jól ismert a Perzsa Birodalom harca a görögökkel Xerxész, majd Dárius (Dareiosz) uralkodása idején. Ezt a perzsa (akhaimenida) birodalmat (az uralkodó családról is kapott nevet a korszak) a görög hódítás évszázadában Szeleukosz utódai (szeleukidák) majd a párhosok (arszakidák) csaknem fél évezredet, s a szaszanidák ugyanúgy csaknem fél évezredet átfogó birodalma követte. A görög fölvirágzás után a Földközi Tenger medencéjét megszervező Római Birodalom és a Távol-Keleten birodalommal fejlődő Kína között az Iráni Birodalom volt a középső nagyhatalom. Északon mindvégig a Kárpátoktól az Altáj hegységig terjedő sztyeppevidék nomád államai voltak a szomszédai. Ezeknek keretei között éltek a magyarok is, s a múlt és a kapcsolatok sok közös műveltségi elemet őriz a magyar és az iráni népek kultúrájában.

A legújabb régészeti kutatások föltárják azt, hogy hogyan áramlottak a műveltségek Euráziában. Mi, sorozatunkban, az eurázsiai díszítőművészetből gyűjtünk csokorba alkotásokat egy egy érdekes kultúra területéről. Azt látjuk majd, hogy az iráni művészetre is döntő hatással volt a mezopotámiai, a kaukázusi és a Közép-ázsiai műveltség. A sumer, akkád, asszír és babiloni rétegek éppúgy az iráni műveltség részévé váltak, mint az urartui, a méd, a párhos, a szkíta és más Közép-ázsiai kultúrák. Az ősi művészetekből öröklődik át a Cyrus (Kürosz) által először megszervezett Perzsa Birodalom díszítőművészetébe az életfa, az állatküzdelem, a kocsi művészet, a vadászat és a harcos küzdelem: megtaláljuk őket lurisztáni bronzokon, a ziwiyei kincs darabjain, s más régészeti leleteken.

Nagy Sándor hadjárataiban egy időre meghódította a perzsák birodalmát. A hódítók hozta görög kultúra szintén beépült az Iráni Birodalom műveltségébe. **Az iráni művészet tehát gazdag tárháza a műveltségek rétegződésének.** Nagy Sándor után északnyugatról érkezve, a szkíta műveltségű párhosok szervezik újjá a birodalmat. A párhos állam feudális jellegű, s Közép-Ázsiából hozott elemekkel gyarapítja az Iráni Birodalom kultúráját. (Ezekre egyik példa a nyugaton "párhos nyilazásként" ismertté vált, a magyarok által is sokszor alkalmazott cselvetés: az ütközet közepén, megfutamodás, hátrafelé nyilazás, majd visszafordulás, és az ellenség körbezárása.)

Egyik fontos emlékünknél, a Szent László-legendának is megtaláljuk a nyomait az iráni művészetben. Iránban élt (Kr. e. 7. sz.d.) Zarathusztra, aki a világ folyamatainak értelmezésében a jó és a rossz harcát, a világosság és a sötétség küzdelmét állította a középpontba. A korábbi sokistenhit helyett az egy Isten hitét tanította. Az akhaimenida és a szaszanida uralkodók rendelkezésére sziklába faragott harci jelenetek mellett megcsodálhatjuk az uralkodó koronázását is, ahol az ég ura, Ahura Mazda nyújtja át a koronát a királynak.

Igen jellegzetes iráni ötvösmunkák azok az edények, amelyeken a perzsa uralkodók az életből vett jeleneteken: legtöbbször vadászat közben láthatók. Az aranyozott háttérű ezüst ötvösmunkák a magyar honfoglalók hagyatékában is sokak szerint a szaszanida művészetig nyúlnak vissza. Az iráni birodalmak művészeti alkotásaiból ízelítőt adó válogatás a korabeli élet több más epizódját is bemutatja. Az iráni eredetű műveltség része volt a honfoglaló magyarok életének is. Ezek ismerete mindannyiunk számára tanulságos. Reméljük, hogy az eurázsiai művészeteket bemutató sorozatban eddig már megjelent kifestőkhöz hasonlóan az Iráni kifestő is sok örömet szerez majd a rajzolni és festeni szerető felnőtteknek és gyerekeknek.

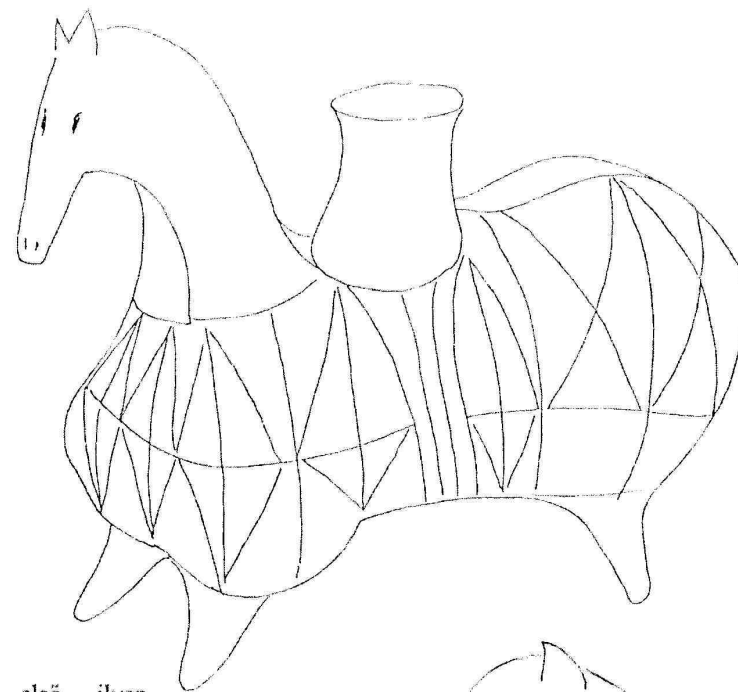
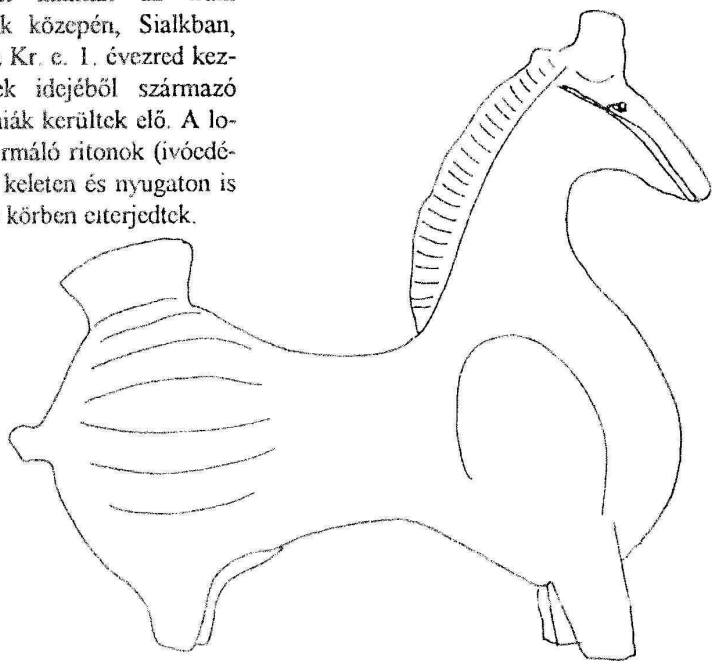
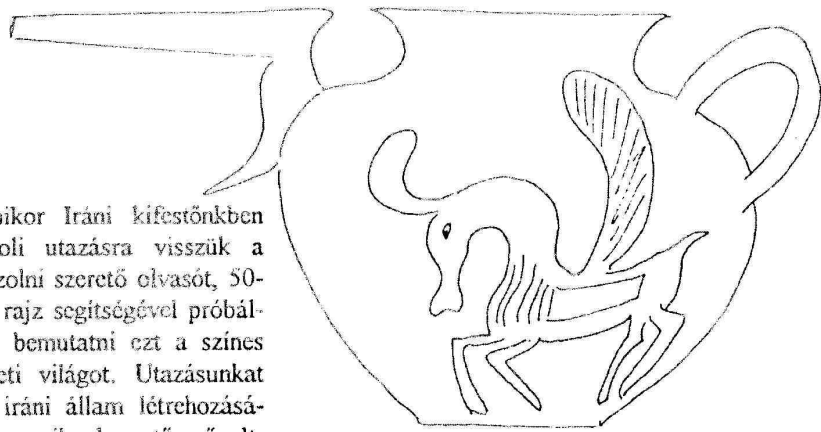

IRÁNI KIFESTŐ

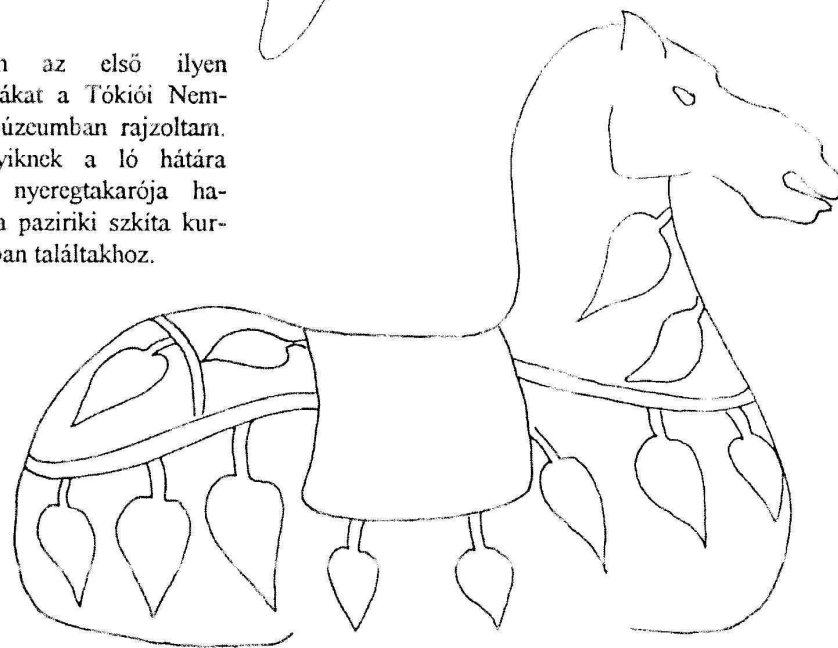
Bérczi Szaniszló, Budapest,

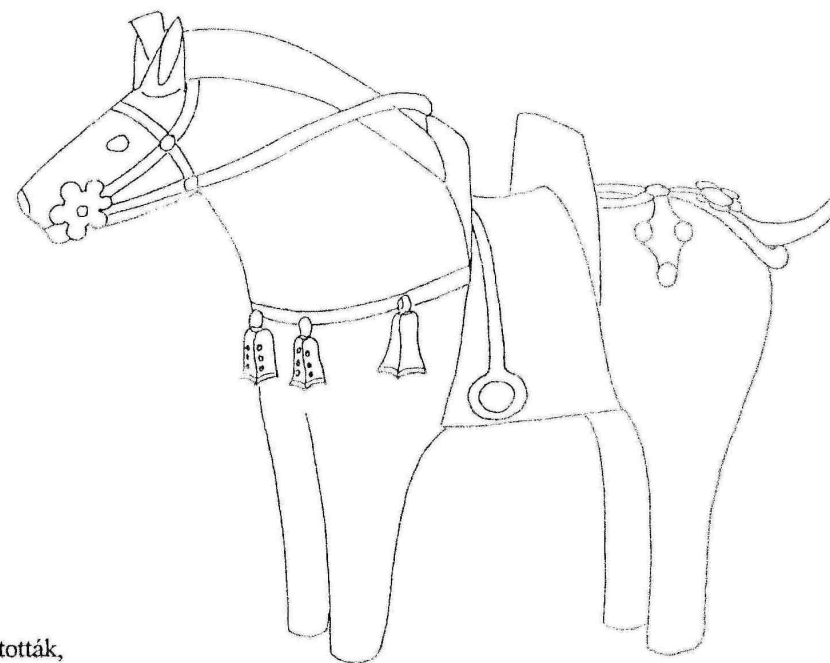
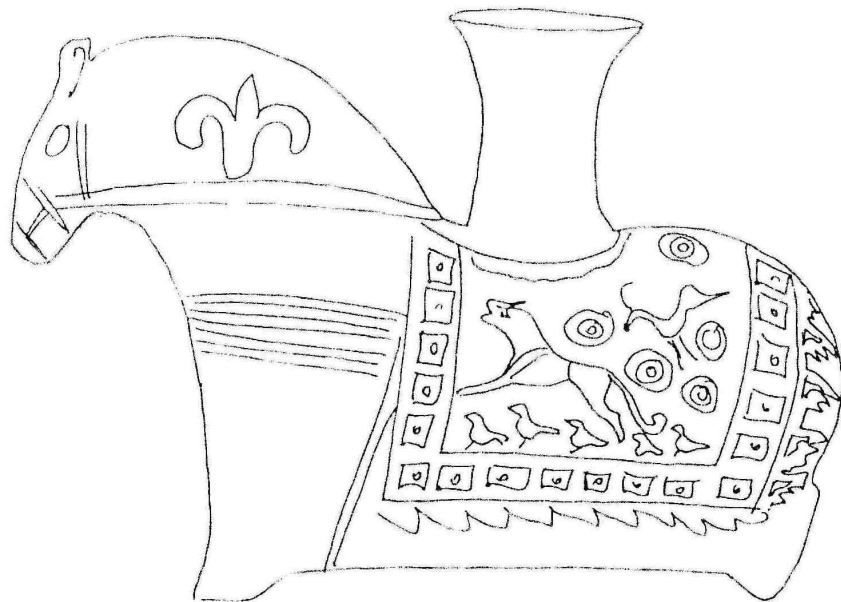
1997.

Amikor Iráni kifestőnkben távoli utazásra visszük a rajzolni szerető olvasót, 50-70 rajz segítségével próbáljuk bemutatni ezt a színes keleti világot. Utazásunkat az iráni állam létrehozásának egyik alapvető műveltségi és technológiai szervező erejével, a lovas műveltséggel kezdjük. Korai lóábrázolásokat találtak az iráni fennsík közepén, Sialkban, ahol a Kr. e. I. évezred kezdetének idejéből származó kerámiák kerültek elő. A lovat formáló ritonok (ivóedények) keleten és nyugaton is széles körben elterjedtek.

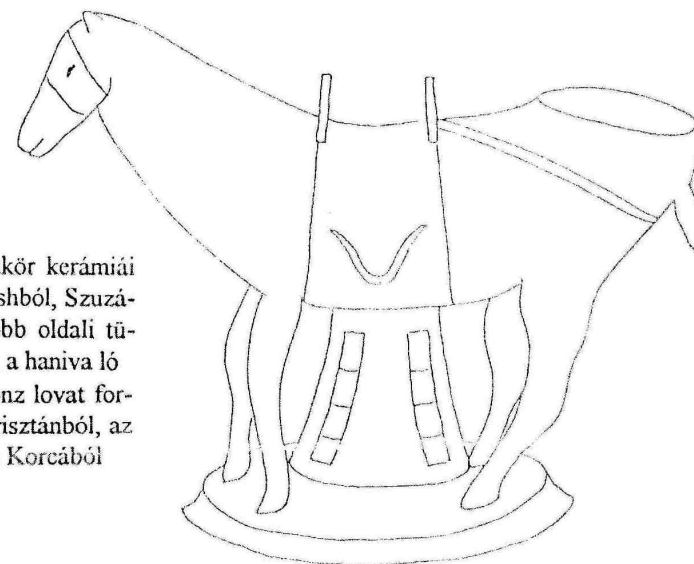
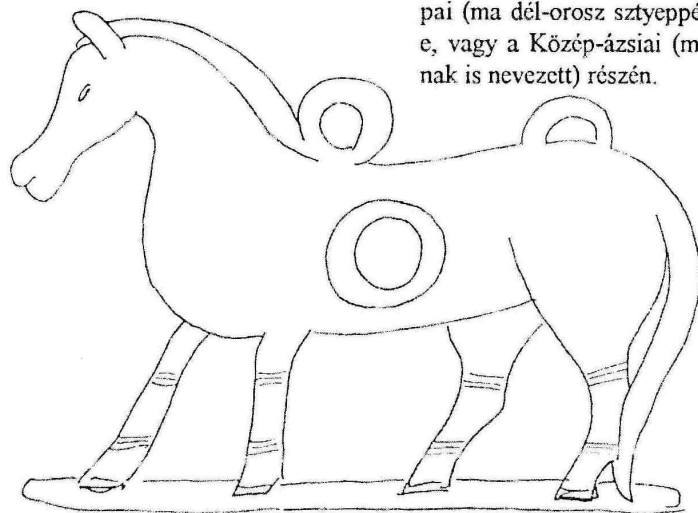

Magam az első ilyen kerámiákat a Tókiói Nemzeti Múzeumban rajzoltam. Némelyiknek a ló hátára festett nyeregtakarója hasonlít a paziriki szkíta kurgánokban találtakhoz.

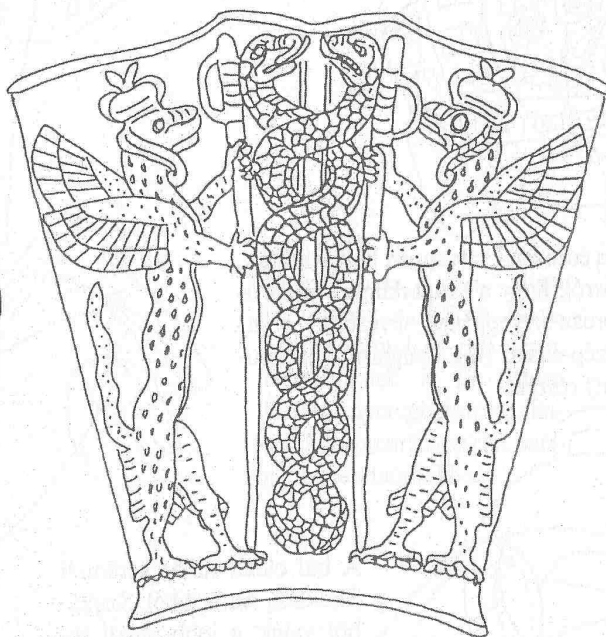
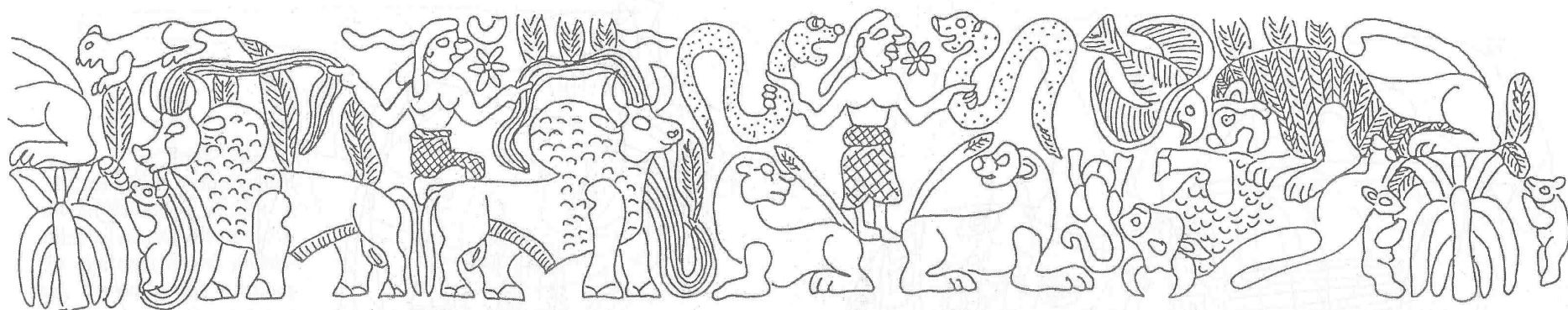

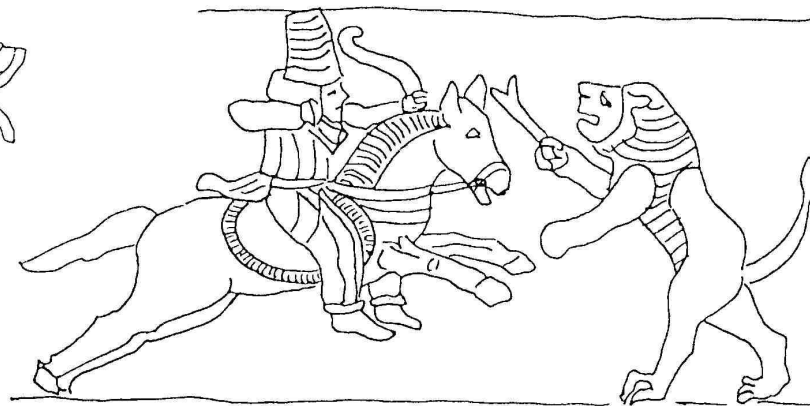
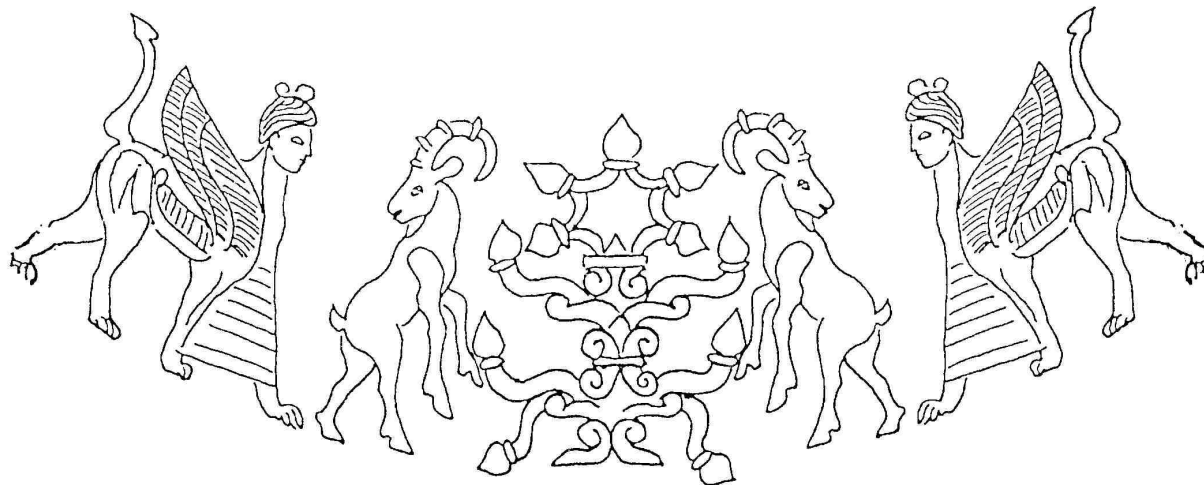
Bár a lovat az eurázsiai sztyeppén házasították, ma vita van arról, hogy a szuperkontinens európai (ma dél-orosz sztyeppének nevezett) részén-e, vagy a Közép-ázsiai (ma nyugat-turkesztáni-nak is nevezett) részén.

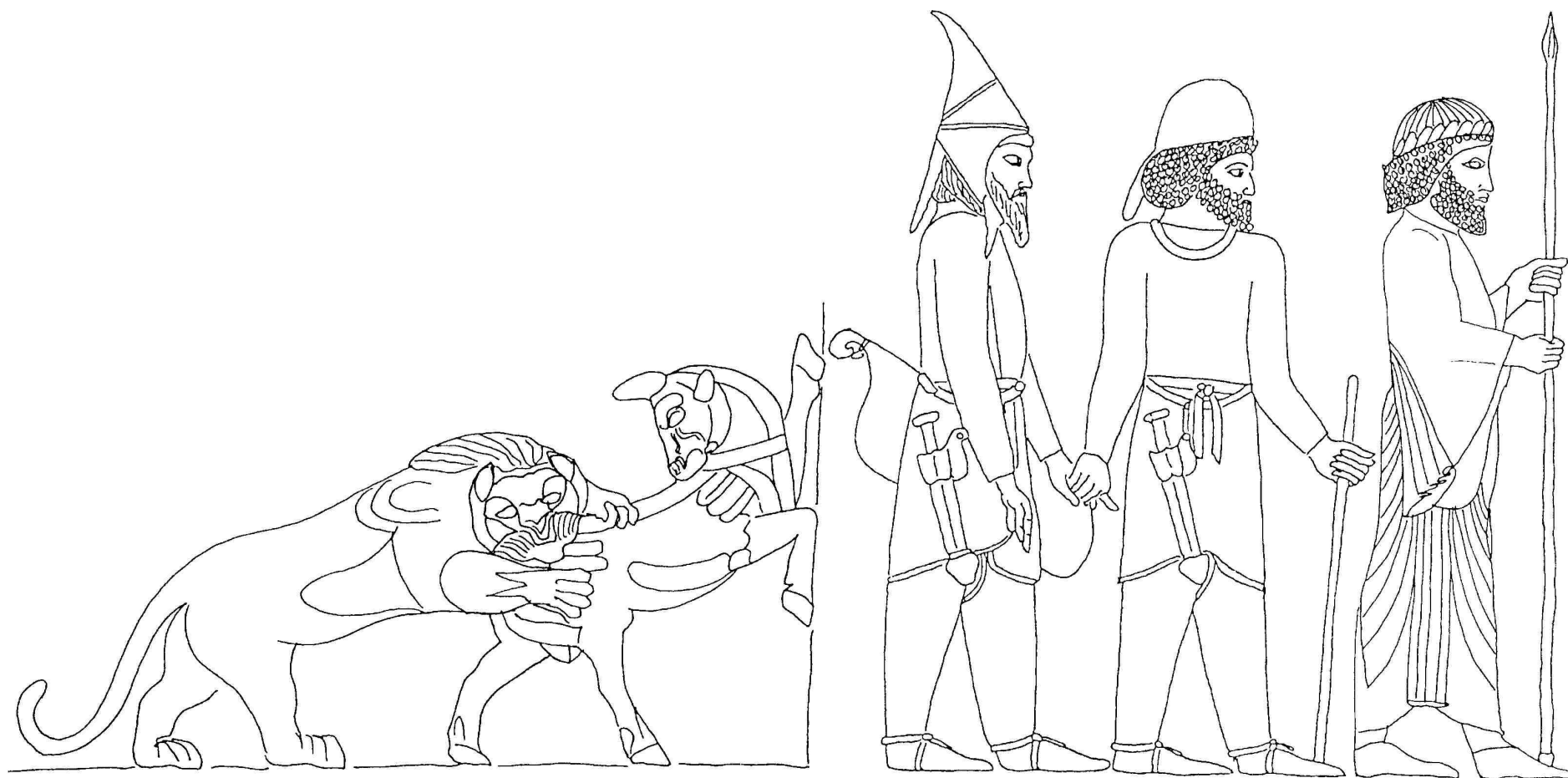
A bal oldali tükör kerámiai Sialkból, Amlashból, Szuzából valók, a jobb oldali tükörkori Makuból, a haniva ló Tókióból, a bronz lovat formázó zabla Lurisztánból, az alsó bronz rítón Korcából

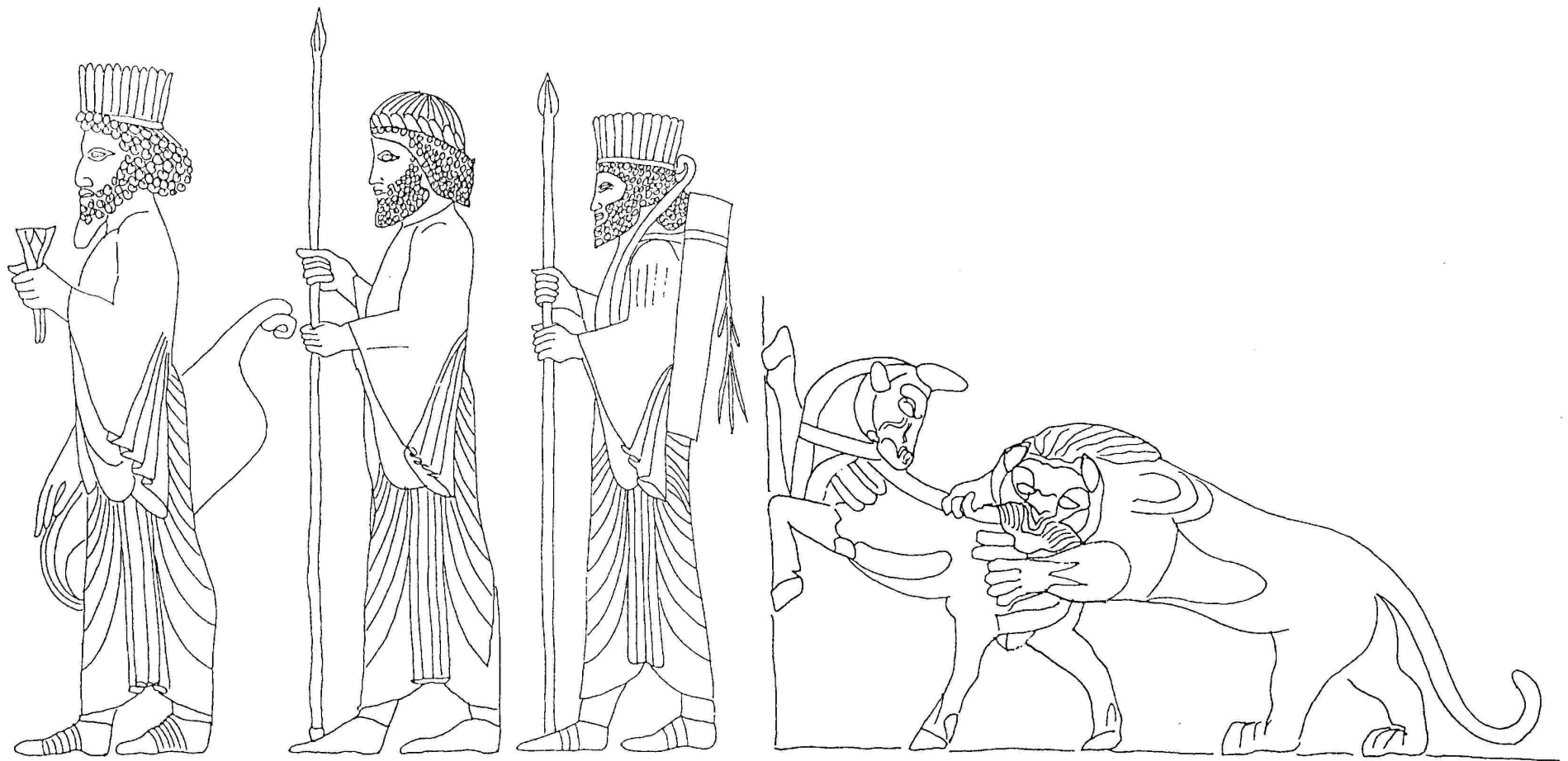
Jól ismert nagyműveltségek sorakoznak az iráni palota szélén. Ezeknek a kultúráját mind a magáéba szivta a formálódó perzsa élet és beépítette a későbbi iráni művészet olyan nagyszerű alkotásaiba, mint Darciosz perszepoliszi palotája, amivel találkozni is fogunk kifestőnkben. Néhány fontos alkotást, ismerkedésül, mi is bemutatunk az Iráni Birodalom elődeinek művészetéből. A khefajahi csésze szalagrajzát kiterítve látjuk. Sumer-akkád kori, bikák hátán álló istennő, a kígyókat fogó, oroslánok hátán álló Innana-Isztár istennő, és a sas és oroslán által támadott bika állatküzdeme látható ezen a frizen. Alul a lurisztáni bronzok díszítik végét díszítő két jelenetet mutatnak be a születéstől a halálig, középen pedig az életet ünneplő életfajelenetet egy gudeai tálról. Lurisztán az iráni magassföldnek a Tigris középső folyásától keletre elterülő peremvidéke.

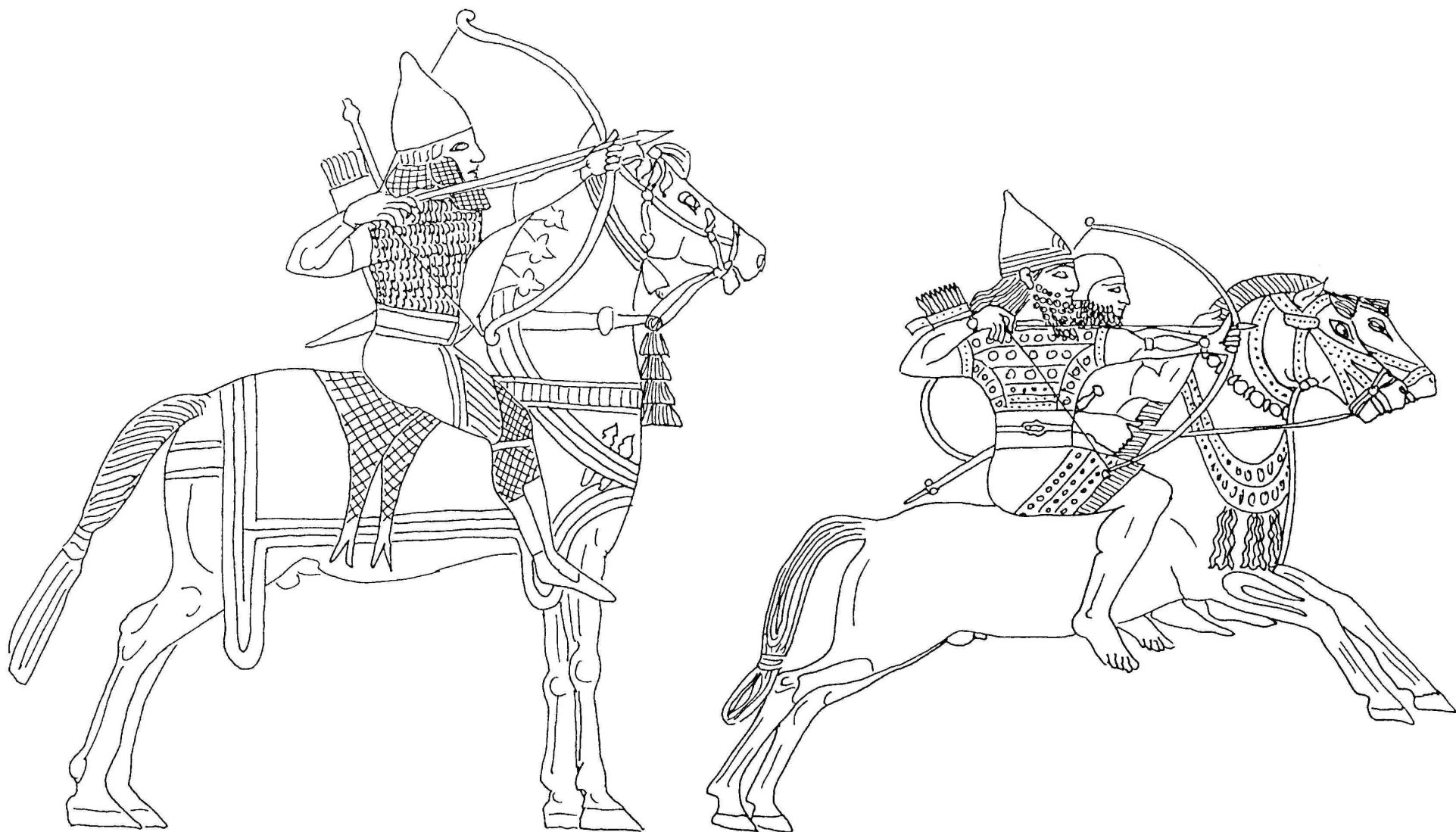
Vadásznépek életében az állatok élete párhuzamosan folyik az emberekével. Emberek és állatok egymás megszemélyesítői. Gazellák és szarvasok, kecskék és oroszlánok a főszereplői azoknak a művészeti alkotásoknak, amiket híres kincsletekből is ismerünk az iránt körülvevő korábbi kultúrákból. Az arany serleg az Elburz vidékéről való, a kecskékkal és szárnyas-állatokkal övezett életfajelenet ziwiyéből, északnyugat Iránból. A harci szekéren nyilazó harcos egy lurisztáni (nyugat-iráni) bronz zabladiszitményről, a lovon nyilazó s oroszlánnal küzdő (de a lovát még kengyel nélkül megülő!) harcos egy Közép-ázsiai kincslet aranylemezeről (Oxus-kincs, az Oxus folyó neve ma Amu Darja, nyugati Turkesztánban, Türkmenisztán és Üzbegisztán vidékén, az ókori Baktriában található).

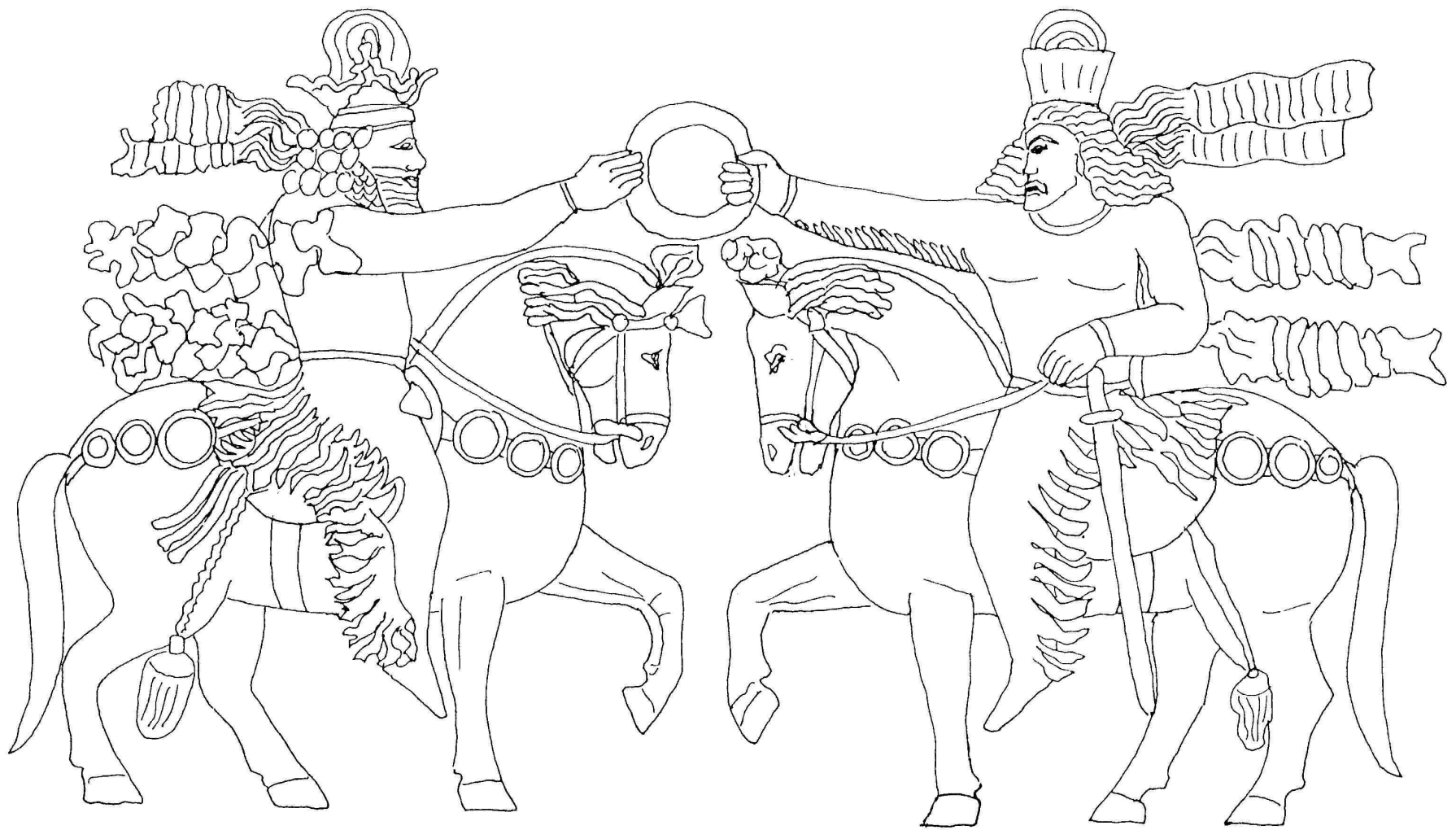
Dareiosz (a magyar dépmesék dárius királya) újjászervezte a Perzsa Birodalmat és Perszepoliszban új székesfővárost építtetett. Dareiosz perszepoliszi palotájába lépve fenséges lépcsősoron kellett végighaladnia az érkező vendégeknek. A lépcsősor mentén megismerhették a sokféle népet és műveltséget egyesítő ország fiait, médeket, akik társak voltak a perzsa birodalom megszervezésében, aztán szkítákat, görögöket, és még sok távolabbi táj lakóját. A perzsa nagykirály görög mesterekkel faragtatta meg az oszlopokat, hiszen azok messze földön híresek voltak építészetükről. Mégis, Perszepoliszban az építész tervező saját arcát formálta meg egy perzsa építészetnek, harang alakú oszloplábazatokkal, bika- és oroslánalakos

oszlopfőkkel. Az állatfigurákat hordozó oszlopfők széles körben elterjedtek Euráziában. (Magam Japánban láttam sokat belőlük. Mind a shintó szentélyek, mind a buddhista templomok homlokzati csarnokába hasonlóan állatalakos oszlopféjzetű, elefántfejes és oroslánfejes gerendavégekkel díszített "tornácon" át, egy lépcsősoron fölmenve léphetünk be. Minden bizonnyal a buddhista művészet keretei között kanonizálódott ez az épületdíszítési forma, s a Kushánokon és Kelet-Turkesztánon át, illetve Tibeten és Kinán és Koreán át juthatott el Japánba is.) Perszeopoliszban az állatküzdelmi jelenetekből is Dareiosz korában inkább a bika küzdelmét faragták meg. Az ötvösművészetben találkozunk majd a lerogyó "csodaszarvassal" is.

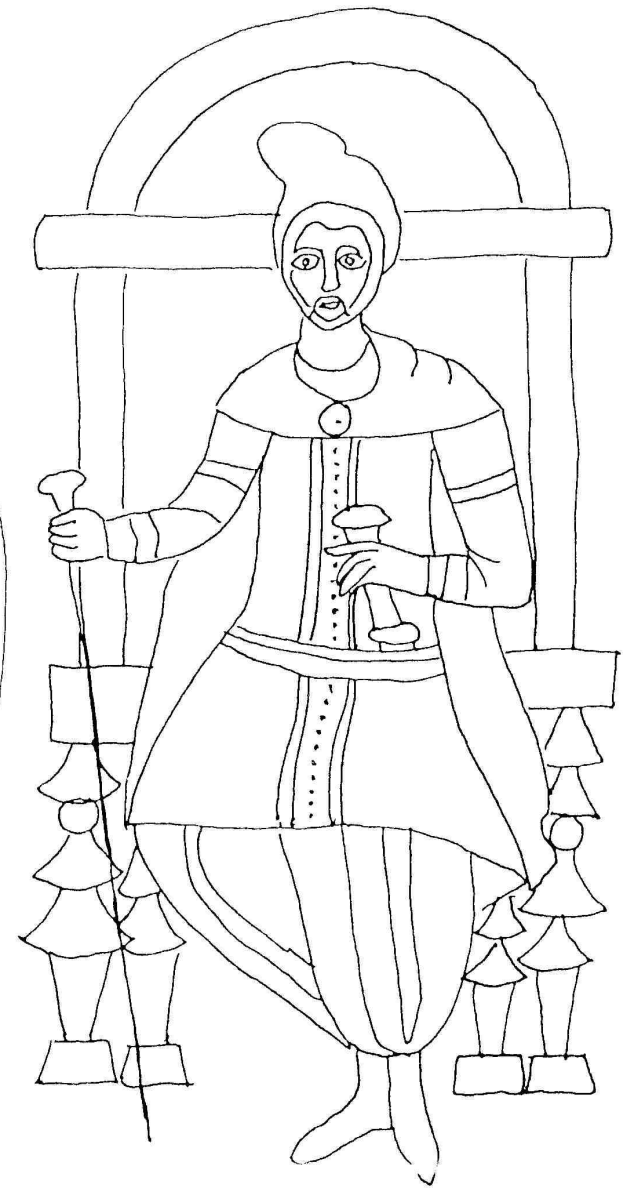
Már az asszírok íjjászatban is kitűnő lovasságukkal és harci szekereikkel hódították meg a mezopotámiai sumer-akkád-alsó-kaukázusi területeket. Asszurbanipál király ninivéből és II. Asszúmaszzipál numrudi palotájából egy egy kőfaragást mutatunk be asszír lovas íjjászokkal.

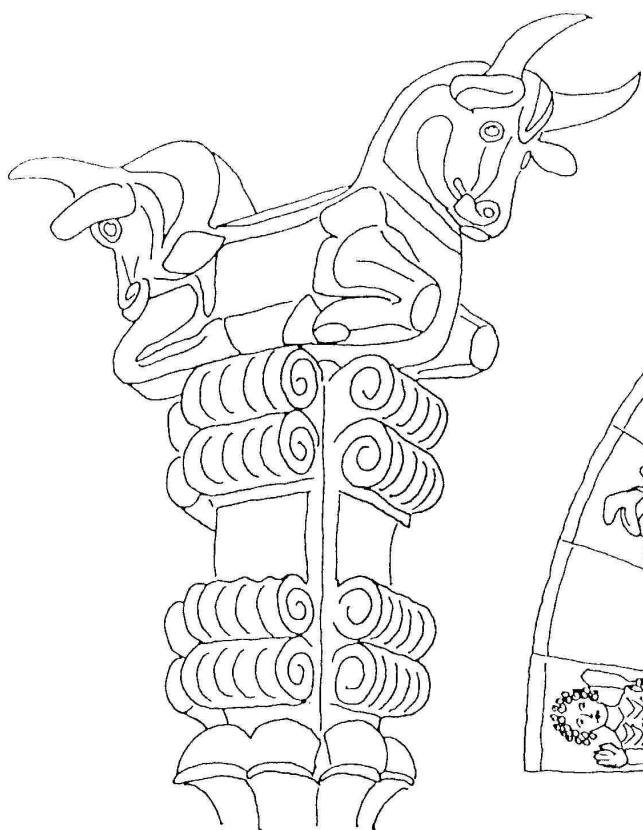

Bisapurban faragták a sziklafalba azt a jelenetet, melyben Ahura Mazda, az ég ura, átnyújtja a fejedelmi diadémot az új iráni királynak, a szaszanida dinasztiát a hatalomba juttató I. Ardasirnak.

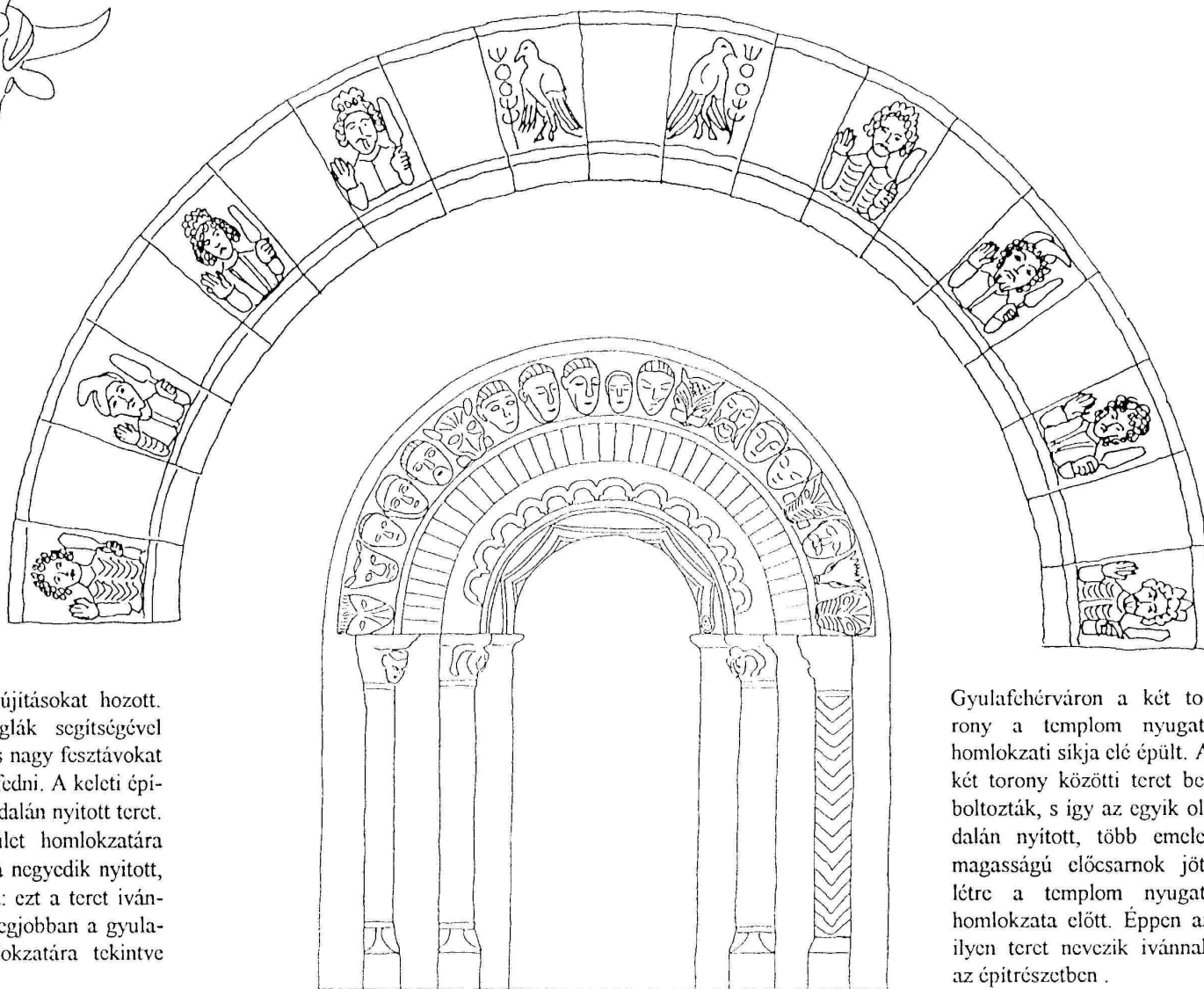
Khoszrau (görögösen Khoszroész) csaknem ötven évig uralkodott. A szaszanida kori Irán talán az ő ideje alatt érte el fénykorát. Ezüst tálakon, aranyozott háttérrel, trónjelenetben látjuk őt. Ahogyan a magyar király körül is a főurak egy ideig, itt is állnak a kormányzat tagjai. Az ezüst táltól jobbra az iráni életben oly fontos szerephez jutó egykori államvallás alapítója, Zarathusztra áll. A királyi ezüstitáltól balra két hatrai fejedelem áll jellegzetes párthus kéztartással. Ők egykor Hatra szent város (királyokat is temettek itt el) fejedelmei voltak. Mi úgy mondanánk, tartományurak. Hatra számos római támadást kiállt, erős falával és sivatagos környezetével. A perzsák és a szaszanidák az erős központi kormányzást szervezték meg, míg a párthus időkben nagy szerephez jutottak a főurak. A főurak magánhadseregeiből adódott össze a királyi sereg, ezért feudális anarchia idején az ország gyenge és védtelen maradt.

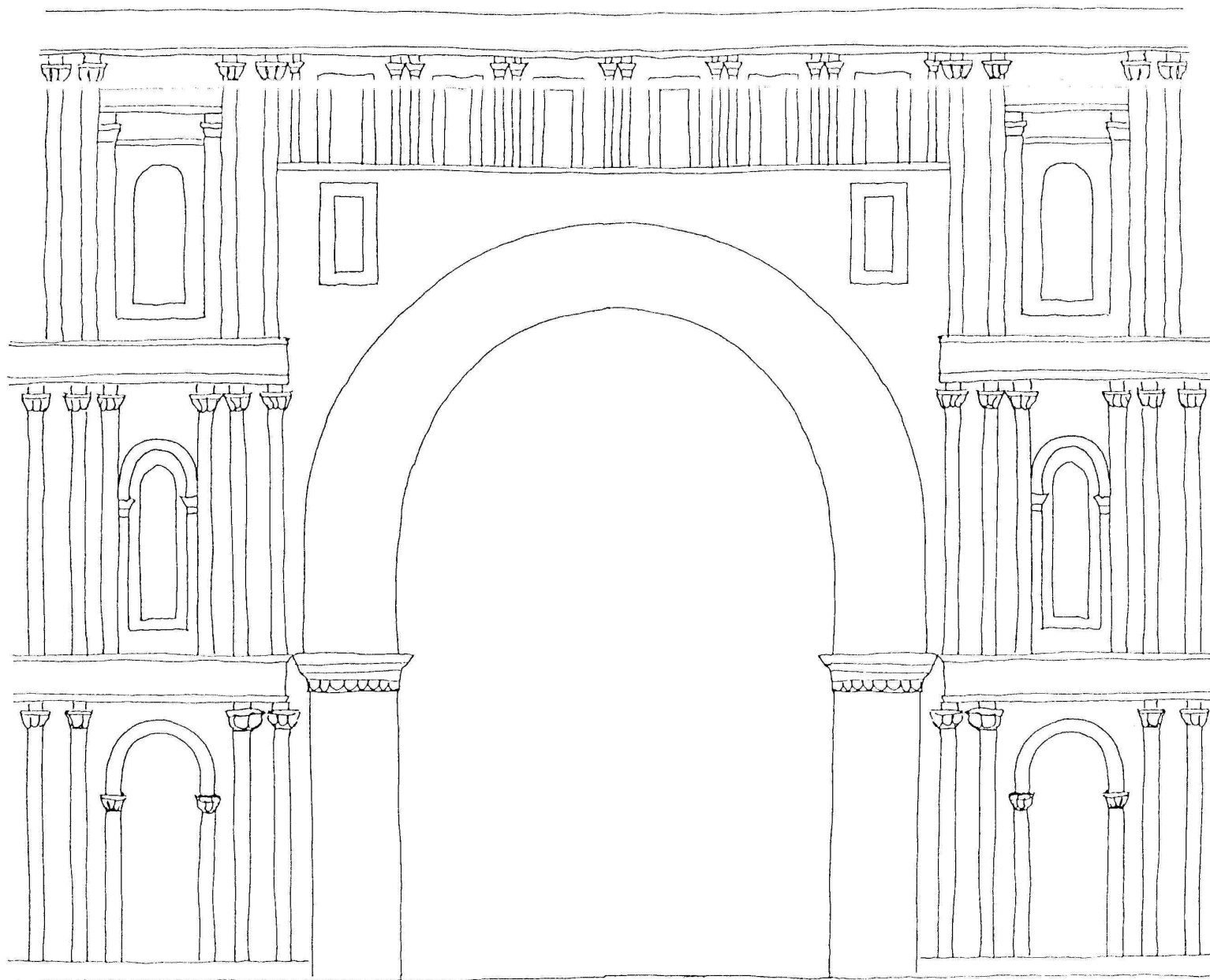

A párthus építészet érdekes újításokat hozott. Gipszhabarcsba helyezett téglák segítségével állványzat megépítése nélkül is nagy fesztávokat tudtak ívesen összekötni és befedni. A keleti építészet máig kedveli az egyik oldalán nyitott teret. Ezt az előcsarnokot az épület homlokzatára helyezték. Három oldala fal, a negyedik nyitott, s felül félkörívvel van lezárva: ezt a teret ivánnak nevezik. Magyar ember legjobban a gyulafehérvári székesegyház homlokzatára tekintve képzelheti el.

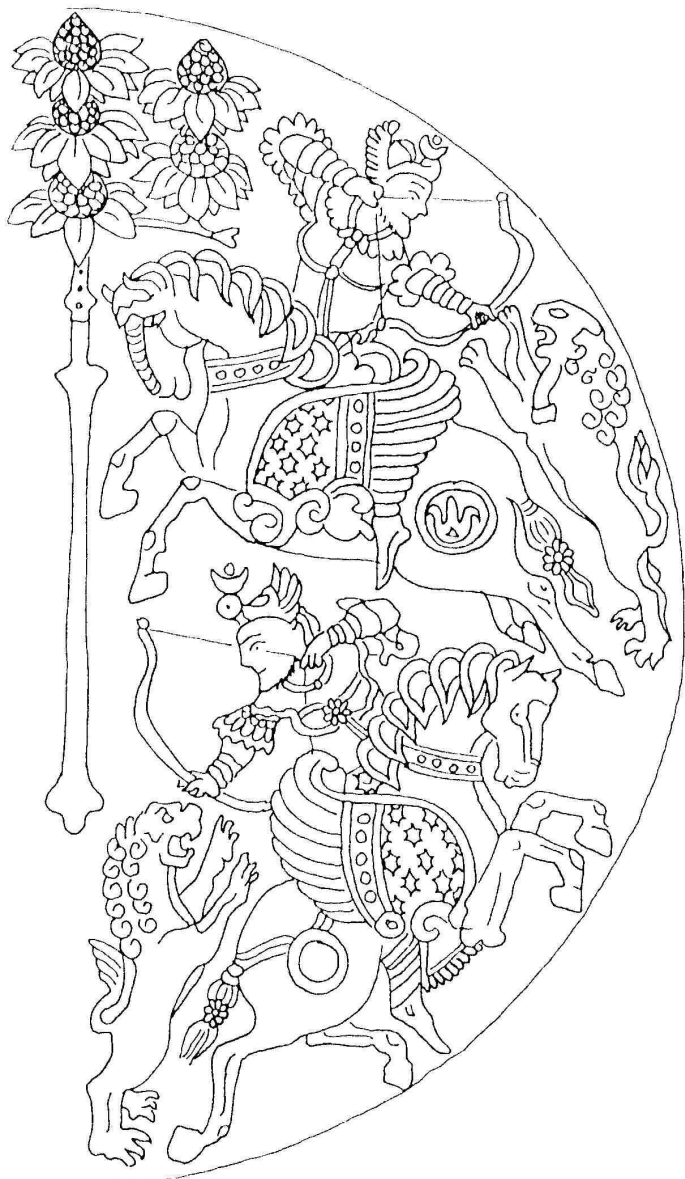
Gyulafehérváron a két torony a templom nyugati homlokzati síkjára elé épült. A két torony közötti teret beboltozták, s így az egyik oldalán nyitott, több emelet magasságú előcsarnok jött létre a templom nyugati homlokzata előtt. Éppen az ilyen teret nevezik ivánnak az építészetben.

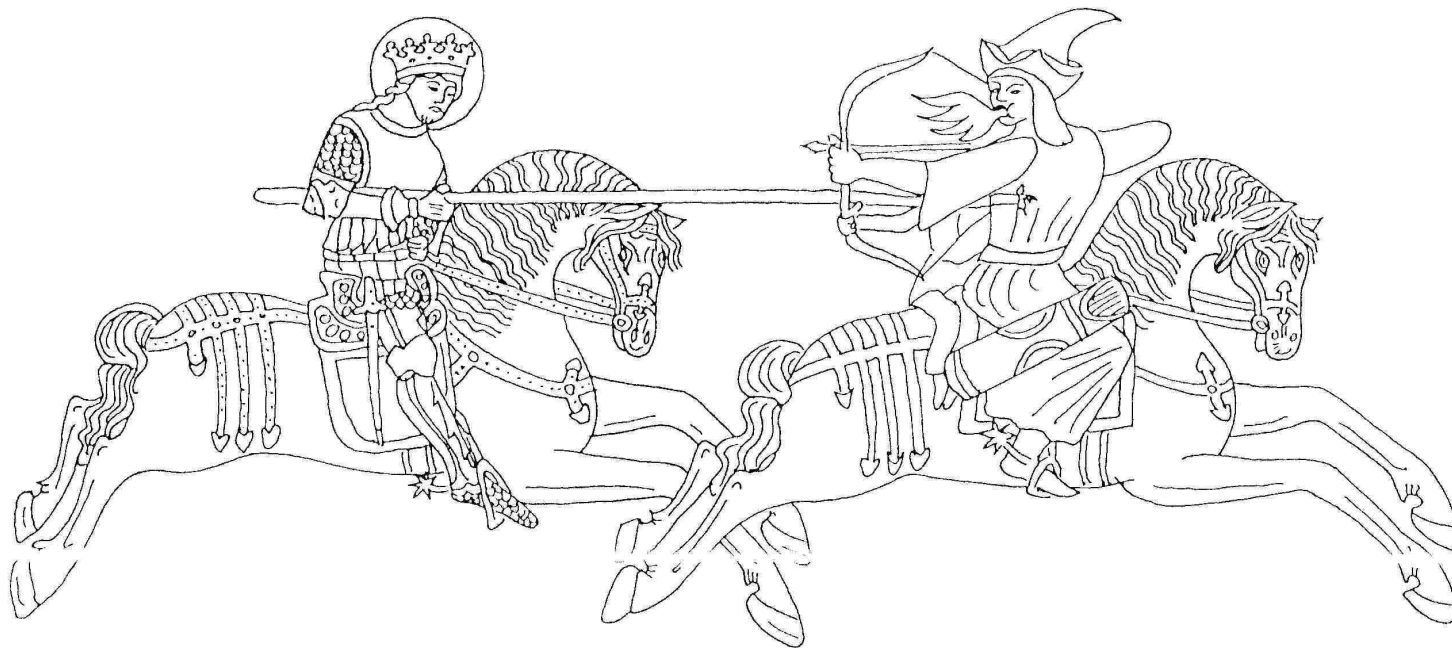
Távolabbi ábránk éppen azt mutatja be, hogy a több emelet magasságába fölnyúló nyitott tér milyen hatásos formai elem volt az épület homlokzatának változatossá tételében. Közelebbi ábránk egy hatrai épület homlokzatának félkörívét mutatja, melyet emberi mellszobrokkal díszítettek. Gyakran szerepelnek emberi arcok, emberi maszkok épületfríz díszítésül más pártus épületeken is. Az európai művészetekben a kelták nagyon szerették az emberfejek ábrázolását. A kelta gyökerű Nyugat-európai építészetben hangulatában a Dysert O'Deában épült románkori templom (és még néhány Nagy-britanniai templom homlokzata, pl. Kilpeck) használta föl a félkörív mentén sorakozó emberi fejek erőteljes díszítő hatását. A románkori építészetben szintén gyakori lett az, hogy félköríves fülkékbe emberfejeket helyeztek el. Jákon is láthatunk ilyeneket, de legszébb a nagybörzsönyi templom apszisának 19 emberfejes frízora.

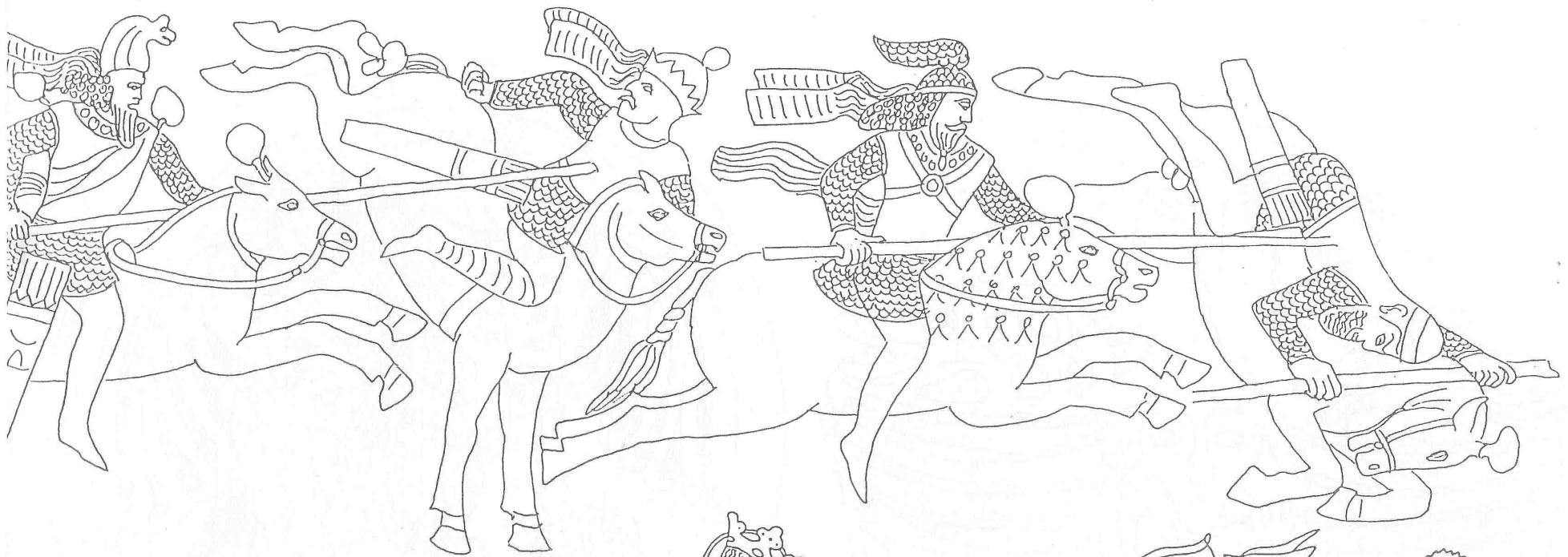
Szaszanida ezüstművek állatküzdelt és vadászjelenet, középen egy szövet mintája

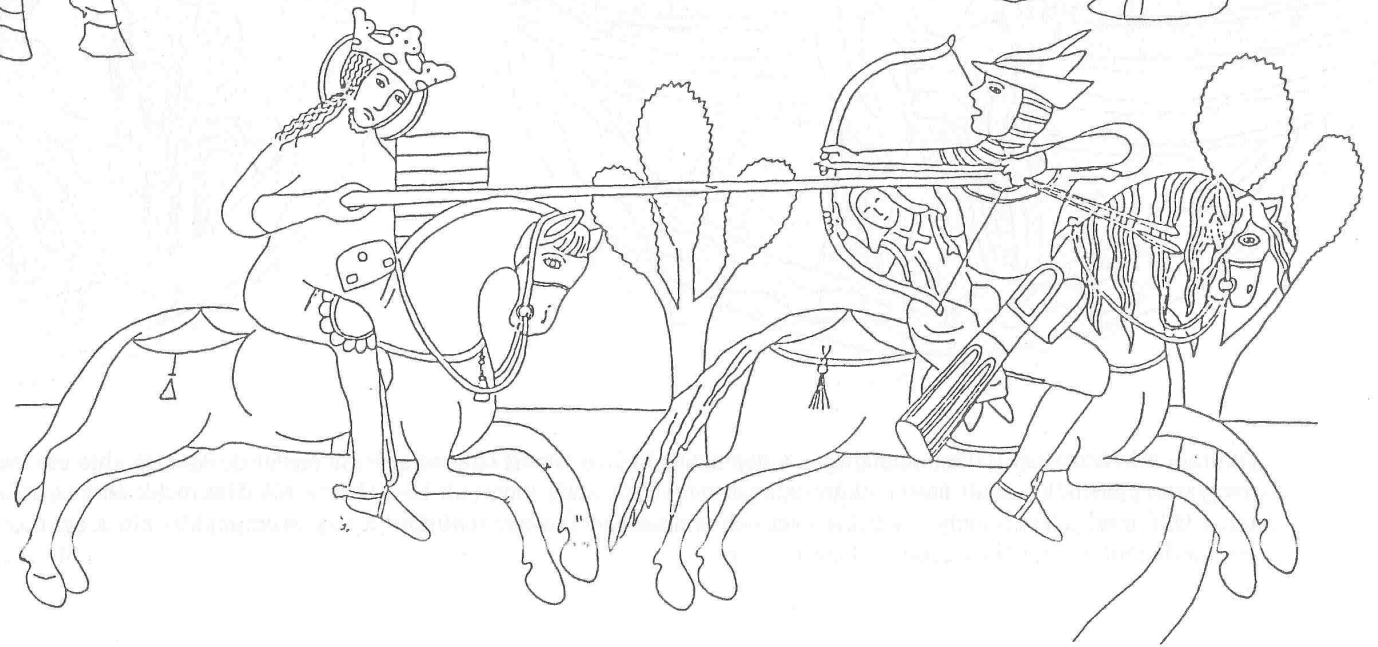
szintén vadászjelenettel Narából, a japán császári gyűjteményből.

A csaknem fél évezreden át uralkodó pártus arszakidák legyőzésével a szaszanidák átvették az Iráni Birodalom irányítását. A győztes csata jeleneteit a firuzabadi sziklafaragásokon örökítették meg. Ezeken I. Ardasir, az első szaszanida uralkodó, és fia, Sápur lovagi küzdelemben győzi le az utolsó pártus fejedelmet, Artabanoszt. A szaszanidák nemzetsége ismét csaknem egy fél évezreden át uralkodott és ismét naggyá tette az Iráni Birodalmat.

A sziklafrizen a lovagi kopjával az ellenfelet a nyeregből kivető szaszanidák bennünket, magyarokat, egy gyakran látható jelenetsorra is emlékeztetnek. A Szent László legenda falképciklusán mindig szerepel Szent László király fegyveres harca a leányrabló kunnal. A firuzabadi jelenetek alá két magyarországi Szent László festménysor küzdelmi jelenetét állítottuk, balról a székelyderzsit, s jobbról a kakaslomonicit.

Az iráni művészet ezüztálain megtaláljuk a népmeséinkből is ismert égberagadási jelenetet is. Az első ábra egy permi bronz. Másodiknak a honfoglaló magyarok ezüsből készült hajfonatkorongjának palmettás sasát mutatjuk be Rakamazról. Harmadik ábránk a Szentpétervárott az Ermitázsban őrzött tálon lévő iráni jelenet, melyen két kis gyermek is szerepel. Összehasonlításul a nagyszentmiklósi kincs egyik korszóján látható jelenet áll: az emberi lény serlegből itatja, pálmalevelekkel eteti a sást.

Ahogy az elsőként bemutatott kerámia ritonok loábrázolásai, az iráni ötvösmunkák, az ezüstitálak művészeti ábrázolásai is messzi földre eljutottak. Az Iráni kifestő végilapozása után sokan szívesen olvasnának még e korszak művészetéről. László Gyula: A Népvándorlás korának művészete Magyarországon, A. Hermann: Perzsa reneszánsz, R. Ghirshman: Persia I. II., Bakay Kornél: Óstörténetünk régészeti forrásai I. II. című könyvét említem, mint érdekes olvasmányokat e kor művészetéhez.

Éppen mert a küzdelem az iráni művészeti ábrázolások egyik központi témája, a Szent László legendának több részletét is megtalálhatjuk ezüsttálon. Ahogy László Gyula sokszor leírta, a Szent László legendában a sötétség és a világosság harca van megörökítve, s a küzdőket nem fogja a fegyver. Ezért lóról szállnak és a birkózási jelenet következik. A legendának ez a jelenete is megtalálható az iráni művészetben, ezüsttálon. Itt a kopják törnek össze. Összehasonlításul a kakaslovnici birkózási jelenetet helyeztük el.

Bérczi Szaniszló:
IRÁNI KIFESTŐ
ISBN 963 00 6329 8

AZ EURÁZSIAI MŰVÉSZETEK SOROZAT **IRÁNI KIFESTŐ** CÍMŰ KIFESTŐKÖTETÉT
kiadja a Természet- és Környezetvédő Tanárok Egyesülete és az UNICONSTANT. Budapest, Püspökladány

Ezt a munkámat Muzslay Istvánnak, a Leuveni Katolikus Egyetem professzor emeritusz tanárának ajánlom,
aki az Eurázsiai Művészetek kiállítássorozat megrendezéséhez többször otthont adott a leuveni Collegium Hungaricumban 1986 és 1995 között

Hálával és szeretettel gondolok mindazokra, akik valamilyen formában segítettek munkámat, az Eurázsiai Művészeteket bemutató kifestőkönyv-sorozat napvilágra hozását és továbbfejlesztését: Bánsági Tamás, Bérczi Alajos, Bérczi István, Bíró Mária, Cech Vilmos, Czene Valéria, Csuri Károlyné, Dankó László, Deákné Demjén Ilona, Deák Gyula, Dobos László, Fabriczy Anikó, Földi Tivadar, Garam Éva, Gulyás Balázs, Gulyás Pálné, Jeppesen Henrik, Józsa Sándor, Kabai Sándor, Kiss Ádám, Kiss Ulrich, Kiszél Vilmos, Kolczonay Katalin, Kovács Sándor, Kubovics Imre, László Gyula, Lukács Béla, Magyar Györgyi, Magyar Jolán, Matyasovich Henrik, Miura Yasunori, Miyazaki Koji, Nagy Dénes, Ogawa Tohru, Pap Gábor, Papp Éva, Péter Borbála, Péter Júlia, Sano Osamu, Sára Endréné, Szabó László, Szederkényi Tibor, Szili István, Takahito Mikasa Nomiya hg., Takaki Ryuji, Tóth Albert, Tusa Erzsébet, Újvári Béla, Utasi Jenő, Veszeloyszky Endréné, Zöldy Pálné.